

dr hab. Marcin Wiewióra, prof. UMK
Instytut Archeologii
Katedra Średniowiecza i Czasów Nowożytnych

Toruń, 22.12.2022 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej Adrianny Zawadzkiej pt:

*Narodziny nubilogii – nowego kierunku studiów naukowych
jako wynik kampanii nubijskiej UNESCO.*

Rozprawa Adrianny Zawadzkiej składa się z sześciu rozdziałów, zakończenia i wniosków oraz bibliografii. Praca liczy 285 stron, tekst uzupełnia dokumentacja fotograficzna. Tematem rozprawy jest historia powstania nowej dziedziny nauki – nubilogii, jako wynik realizacji tzw. Kampanii Nubijskiej, w związku z planami rozbudowy tamy na Nilu przez rząd Republiki Egiptu w latach 60-tych XX wieku.

W rozdziale 1 Autorka prezentuje opis geografii, podstawową terminologię stosowaną w pracy, krótką historię, oraz omawia podstawowe problemy dotyczące chronologii dziejów Nubii.

W rozdziale 2 Autorka przedstawia historię badań Nubii, omawiając najważniejsze, jej zdaniem, źródła do poznania Nubii począwszy od relacji z podróży Olimpiodorosa z Teb z V wieku n.e., a skończywszy na opracowaniach dziejów Nubii, realizowanych podczas budowy pierwszej tamy na Nilu, poruszanych w pracach m.in. przez Ugo Moneret de Villarda, czy O. G. S. Crawforda. Autorka przedstawiła w tej części pracy panoramę najważniejszych naukowców i podróżników zajmujących się Nubią, oraz omówiła najważniejsze stanowiska na których realizowano prace archeologiczne do połowy XX wieku.

Rozdział 3 to zasadnicza część pracy, w której Autorka prezentuje historię bezprecedensowej akcji, realizowanej przez UNESCO, w ramach kampanii archeologicznej ratującej zabytki Nubii, w związku z budową nowej tamy na Nilu. Autorka rozpoczyna tą część analizy od prezentacji historii powstania organizacji, skupiając swoją uwagę jednak głównie na zainicjowanej w latach 60-tych XX wieku akcji ratowniczej, realizowanej w Egipcie i Sudanie.

UNIWERSYTET
HUMANISTYCZNO-PRZYRODNICZY

Im. Jana Długosza w Częstochowie

Rada ds. Nadawania Stopni Naukowych

i Stopni w Zakresie Sztuki

ul. Waszyngтона 4/8, 42-200 Częstochowa

Przyjęto 22.12.2022 S

Bezpośrednim powodem podjęcia tych działań była inicjatywa budowy nowej tamy, zakładającej podniesienie tafli wody do 182 m n.p.m. a faktycznie utworzeniem jeziora o długości 300 km po stronie egipskiej i ok. 150 km po stronie sudańskiej, pomiędzy I kataraktą (Asuan), a kataraktą Dal (Akasza) w Sudanie. Nie była to pierwsza inicjatywa tego typu bowiem akcja ratowania zabytków Nubii realizowana była już podczas budowy pierwszej Tamy Asuańskiej, w latach 1898-1902, oraz jej przebudowy w latach 1907-1912. Kontynuowano je również podczas drugiego etapu podniesienia wód tamy, w latach 1929-1934. Badania historyczne i wykopaliskowe prowadzono wówczas na odcinku ponad 200 km.

Najważniejsze informacje dotyczące samej kampanii ratowniczej prowadzonej w latach 60-tych znalazły się w podrozdziale 3.2, kluczowym dla recenzowanej dysertacji. Autorka szczegółowo omawia historię budowy nowej tamy na rzece Nil, której efektem było zainicjowanie już w 1955 r., przez Departament Starożytności Egiptu, apelu do rządów i instytucji na całym świecie, do włączenia się w akcję ratowania nubijskich zabytków na zagrożonym regionie.

W rozdziale 4 omówiono rezultaty kampanii nubijskiej i powstanie nowej dziedziny nauki – nubilogii. Autorka przedstawia skutki kampanii, która nie tylko zmobilizowała instytucje naukowe z całego świata, pobudziła zainteresowanie obszarami do tej pory pozostającymi na marginesie badań, nie tylko inicjując nowe prace wykopaliskowe, dokumentacyjne i rekonstrukcyjne, ale również przyczyniła się do nawiązania nowej współpracy naukowej, ale przede wszystkim ocaliła setki bezcennych dzieł sztuki przed całkowitym zniszczeniem. Jej efektem było również powstanie nowych metod, nieznanych wcześniej bądź nie wykorzystanych w takiej formie i skali, jak podczas akcji nubijskiej, których efektem było rozebranie i ponowna rekonstrukcja całych budynków świątynnych, rzecz nie mająca precedensu w dotychczasowej historii. W ten sposób, stosunkowo niewielki skrawek terenu, tzw. Nubia Północna, stał się najlepiej zbadanym archeologicznie obszarem na ziemi, który jednocześnie z chwilą wybudowania tamy, bezpowrotnie zniknął pod wodami jeziora Namera. Autorka słusznie podkreśla, że długofalowym efektem tych było nowe zainteresowanie Nubią jako całością. Szereg instytucji naukowych, zaangażowanych w kampanię, postanowiły kontynuować prace badawcze w innych częściach historycznej Nubii, obejmując zupełnie nowe obszary pozostające, do tej pory, poza głównym obszarem zainteresowań. W ten sposób m.in. Stacja Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Warszawskiego rozpoczęła w 1964 r. prace w Starej Dongoli, w stolicy Makurii, misja szwajcarska rozpoczęła wieloletnie prace wykopaliskowe w Kerma, a niemiecka misja w 1959 r. zaczęła, kontynuowane do dziś, badania meroickiego ośrodka ceremonialnego w Musawwarat es-Safra (później Naga).

W podrozdziale 4.2 Autorka omawia historię powstania nubilogii oraz stowarzyszenia nubilogów. Szczególną uwagę poświęciła konferencji w Essen, jaka odbyła się w 1969 r. przy okazji otwarcia wystawy prezentującej odkrycia dokonane w Faras, przez polską misję archeologiczną, kierowaną przez prof. K. Michałowskiego. To na tej konferencji właśnie najwybitniejsi znawcy tematu podjęli decyzję o powołaniu nowej dziedziny studiów nad Nubią – nubilogię. Termin, zaproponowany przez prof. K. Michałowskiego, rozumiano wówczas jako naukę dotyczącą głównie okresu chrześcijańskiego w Nubii. Jednak z biegiem czasu zaczął oznaczać również naukę nad Nubią od okresu prahistorycznego, aż po okres islamski (Fundż) włącznie. Na kolejnej konferencji odbywającej się w Warszawie, w 1972 r., podjęto kolejną inicjatywę powołania Międzynarodowego Towarzystwa Nubiologicznego (International Society for Nubian Studies – ISNS), którego pierwszym przewodniczącym został Kazimierz Michałowski. W kolejnym podrozdziale (4.3) Autorka omówiła czasopisma i serie wydawnicze powołane i publikowane w pierwszych latach istnienia stowarzyszenia i nowej dyscypliny naukowej m.in. *Nyame Akuma A Newsletter of African Aecheology*, założona przez Society Africanist Archeologists of America, czy *Nubian Letters*, oficjalnego organu stowarzyszenia. W dalszej części rozważań zaprezentowała historię powstania najważniejszych periodyków wydawanych przez różne instytucje naukowe na świecie, poświęcone problematyce badań Nubii. W kolejnym podrozdziale (4.4) Autorka omawia historię najważniejszych wystaw i innych wydarzeń kulturalnych związanych z wynikami badań realizowanych w Nubii.

Rozdział 5 dysertacji to próba, nie do końca moim zdaniem udana, prezentacji najważniejszych osiągnięci tzw. Kampanii Nubijskiej, jaką niewątpliwie była korekta chronologii Nubii i jej periodyzacji w opracowaniach naukowych. Autorka postanowiła pokazać nową, zmienioną chronologię, dość szczegółowo omawiając kolejne okresy, opierając się nie tylko na starszej, ale wykorzystując także najnowszą literaturę przedmiotu. Omawia więc po kolei okres prehistoryczny (ok. 70000 – 3500 p.n.e.), kultury Grupy A (ok. 3500 – 2500 p.n.e.), kultury Grupy C (ok. 2500 – 1700 p.n.e.), kulturę Pan-Grave (ok. 2300 – 1550 p.n.e.), okres kultury Kerma (ok. 1700 – 1500 p.n.e.), panowania egipskiego (ok. 1500 – 1000 p.n.e.), okres napatański (ok. 800-350 p.n.e.), okres meroicki (ok. 350 p.n.e. – 350 n.e.), postmeroicki (kultura makurycka, kultura Ballana – lata ok – 350-550 n.e.), okres chrześcijański (ok. 550-1400 n.e.), kończąc te rozważania na okresie islamskim (ok. 1400 n.e. w tym panowanie Królestwa Fundż: lata ok. 1500-1600 n.e.).

W rozdziale 6 Autorka postanowiła zaprezentować sylwetki polskich badaczy zajmujących się szeroko pojmowaną problematyką nubijską, w różnym zakresie i w różnych okresach chronologicznych. Autorka świadomie skupiła się wyłącznie na zaprezentowaniu

sylwetek wyłącznie polskich badaczy. Zabieg ten, zrozumiały ze względu na zakres pracy, ale przede wszystkim ogromną liczbę zainteresowanych tą problematyką postaci sprawił jednak, że otrzymaliśmy bardzo ograniczony zakres informacji. Autorka podkreśliła, że wykorzystwała biogramy wyłącznie tych badaczy, którzy są autorami publikacji z tej dziedziny nauki.

W Zakończeniu Autorka jeszcze raz podkreśliła znaczenie kampanii nubijskiej UNESCO w powstawaniu nowej dyscypliny naukowej, zwróciła uwagę na szczególnie znaczenie polskiego wkładu w realizację nie tylko prac wykopaliskowych i konserwatorskich w Dolnej Nubii, ale również w narodzinach nubiologii.

Rozprawa Adrianny Zawadzkiej jest poprawnie skonstruowana, choć można w niej wyróżnić dwie, wyraźnie odróżniające się, części. Praca jest napisana dość starannie, zwłaszcza w rozważaniach znajdujących się w rozdziale 3 i 4, a więc zasadniczych dla recenzowanej dysertacji. Występujące tam drobne błędy językowe, czy stylistyczne nie wpływają negatywnie na odbiór całości. Doktorantka dość sprawnie posługuje się terminologią zarówno z dziedziny archeologii, jak i historii czy restauracji i konserwacji dzieł sztuki.

Zupełnie inaczej czyta się tą część rozważań, w których Autorka prezentuje własne przemyślenia, czy wnioski. Ilość błędów językowych, nieporadności terminologicznych jest wyraźnie widoczna i momentami skutecznie przesłania zasadniczy sens przekazu Autorki. Już we Wstępie Autorka raczy nas „dziwnymi zwierzakami”, lub „robaczkami”, aby kawałek dalej pisać o K. Michałowskim, który „szukał nazwy dla nauki, jaka pozwoliłaby zinterpretować m.in. jego odkrycia w Faras dokonane w latach 1961-1964”. Dalej spotykamy więcej tego typu sformułowań jak: „Prace trwają. Nubiologia od ich wyników pęcznieje”, albo „Polska to poważny, ale w rzeczywistości wyłącznie jeden z jej uczestników”, lub „to celowa próba zastosowania metody widzenia całości przez jej część”. Dowiadujemy się również że „Doktorat został oparty na solidnych i wydrukowanych źródłach naukowych, których wiele mam w swojej bibliotece”. W rozdziale 2 dysertacji, obok wielu istotnych informacji znajdujemy m.in. wzmiankę o Karolu Hadaczku, który nie wiadomo właściwie czemu, został wspomniany w tej części pracy jako niedoszły uczestnik ekspedycji do Nubii, któremu jednak, jak sama Autorka wspomina: „Niestety, nie udało mu się tam dotrzeć, a zmarł śmiercią samobójczą (zastrzelił się) z powodu załamania nerwowego”.

Rozdział 3 jest, jak wspominałem, w zasadzie dobrze napisany i przygotowany. Znajdujemy tu zasadnicze dla dysertacji informacje dotyczące historii, przebiegu i efektów kampanii nubijskiej, realizowanej w latach 60-tych XX wieku. Poza drobnymi błędami stylistycznymi i językowymi, m.in. na stronie 35: „Panowują tam”, czy „o hektarze powierzchni”, rozdział ten czyta się dobrze, a tekst jest przejrzysty i logiczny. Można tylko

zwrócić uwagę Autorce na zbyt częste rozpoczynanie zdań od liczb m.in. na stronie 70: „28-31 października 1963 odbyła się”, podobnie na stronie 73: „1 lutego 1964 r. rozpoczęto”, podobnie na stronie 80.

Podobne, pozytywne wrażenie, pozostaje po lekturze rozdziału 4, w którym Autorka omawia efekty i wpływ akcji nubijskiej na rozwój archeologii i pojawienia się nowej dyscypliny naukowej. Autorka przekonująco opisała wyniki podjętych działań jakie obserwujemy m.in. w rozwoju zainteresowań Nubią, czy współpracy międzynarodowych instytucji z całego świata w ratowaniu dziedzictwa tego rejonu świata.

Natomiast tak pozytywnych wrażeń nie znajduję podczas lektury rozdziału 5. Przede wszystkim Autorce nie do końca udało się zachować logiczną konstrukcję rozważań, poświęconych przecież wpływowi kampanii z lat 60-tych na powstanie nowej dyscypliny naukowej. Jeśli taki był główny zamysł tych rozważań, trudno zrozumieć czemu, analizując wpływ tej akcji na nowe rozumienie dziejów Nubii, posiłkuje się najnowszymi opracowaniami, powstałymi blisko pół wieku później? Z takiej perspektywy dość szczegółowa prezentacja dziejów Nubii od okresu paleolitu do islamskiego włącznie jest dość niefortunna. Z drugiej jednak strony trudno nie dostrzec rzeczywistego wpływu akcji, zainicjowanej w latach 60-tych, na zupełnie nowe rozumienie dziejów tej części świata. Tyle, że moim zdaniem, w oparciu o opracowania powstałe wyłącznie dzięki tamtej akcji i zwracając naszą uwagę wyłącznie na uczestnikach tamtych wydarzeń (czytaj – badań), szczegółowa panorama ówczesnych ustaleń, i oparta na nich propozycja nowej chronologii Nubii (z lat 60-tych XX wieku) byłaby znacznie ciekawsza i bardziej zrozumiała.

Niestety, podobne wrażenie wywołuje lektura rozdziału 6, w którym Autorka prezentuje sylwetki polskich nubiołógów, czy też osób zajmujących się m.in. badaniami Nubii. Nie jest to zbyt fortunna prezentacja, która obejmuje wyłącznie polskich badaczy. W kontekście zasadniczego celu pracy nie ma to, moim zdaniem, większego sensu, poza oczywistą chęcią podkreślenia polskiego wkładu w powstanie tej dyscypliny naukowej. Poza tym jest to „twór” dość sztuczny na tle całości i nie pasujący do naukowej, bądź co bądź, panoramy historii powstania i rozwoju nubiołogii w ostatnich 60 latach.

Pomimo tych wszystkich, krytycznych uwag recenzowanej dysertacji uważam, że jest to praca ważna ze względu na znaczenie nowej dyscypliny naukowej, przy której powstaniu udział polskich naukowców był, i w dalszym ciągu jest, nie do przecenienia. Autorka dzięki drobiazgowej kwerendzie źródeł, dobrze uzasadniła wybór tematu i zrealizowała podstawowy cel rozprawy.

Dlatego, mimo wielu uwag krytycznych i z wszystkimi, wyżej omówionymi zastrzeżeniami stwierdzam, że recenzowana praca jest oryginalnym rozwiązaniem stawianego problemu naukowego, spełnia więc wymogi stawiane rozprawom doktorskim, w myśl ustawy z dnia 20. lipca 2018 r. (Dz. U. 2018 nr 1668), określonym w art. 187 punkt 2, i rekomenduję Radzie Naukowej Dyscypliny Historia Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie, o przyjęcie recenzowanej rozprawy doktorskiej, napisanej przez mgr Adriannę Zawadzką oraz wnioskuję o dopuszczenie doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Marcin Wiewióra

